

ПОЉСКО-СРПСКИ ИМАГОЛОШКИ КИНЕСКИ МОЗАИК

Tomasz Ewertowski, *Images of China in Polish and Serbian Travel Writings (1720–1949)*, Brill, Rodopi, Leiden, Boston, 2020

Средином октобра 2020. године, као плод вишегодишњег преданог рада и истраживања, из штампе је, у реномираној едицији чувеног издавача, изашла књига *Images of China in Polish and Serbian Travel Writings (1720–1949)* (*Слике Кине у пољским и српским путописима (1720–1949)*) полонисте, србисте, слависте, компаратисте и имаголога Томаша Евертовског (Познањ, Пољска, 1985). Живећи и радећи од 2013. године у Кини, где као доктор филолошких наука предаје пољски језик и књижевност на Шангајском универзитету међународних студија, аутор је успео да и у другој својој књизи обједини своје примарне научне интересе, полонистику и србистику, усмеривши своје истраживање на Далеки исток и временски одсечак од чак три века, у којем је истражио како су Пољаци и Срби мислили и писали о Кини. Након студије *Dwie twarze latinitas. Recepja kultury łacińskiej w dziełach Adama Mickiewicza i Łazy Kosticia* (*Два лица латинистике. Рецепција латинске културе у делима Агата Мицкјевича и Лазе Костића*), публиковане 2014. у Пољској, и својом новом књигом, која је публикована тамо где сви имаголози маштају да њихова дела буду објављена – и то као последња коју је уреднички одобрио чувени двојац утемељивача ове гране истраживања књижевности, Хуго Дисеринк (1927–2020) и Јуп Лирсен (1955) – Евертовски поново, убедљиво и уверљиво, сведочи да је један од најбољих иностраних младих истраживача и познавалаца српске књижевности и културе, чијем делу би и наши издавачи, несумњиво и што пре, морали да посвете више пажње.

Српска књижевна јавност – нажалост, само онај њен део који прати нашу часописну продукцију – Евертовског познаје још од 2009, када је публиковао у *Знаку*, књижевном часопису студената Филолошког факултета у Београду, својих „Неколико речи о културном конструисању простора”. Ипак, текст којим је на себе скренуо пуну пажњу био је његов деби на страница *Латинистике Српске*, где је 2012. објавио сјајну студију „Помпеја и два њена егзистенцијална искуства”, у којој је компаративно интерпретирао песме Петра II Петровића Његоша и Ципријана Камила Норвида, прикључивши своме раду и превод песме „Помпеја” пољског песника. Још једну компаратистичку студију Евертовски је објавио на српском 2013 („Романтичарски сплет љубави, природе, поезије и апсолута – *Тула и ојомена* Бранка Радичевића и *У Швајцарској* Јулјуса Словацког” на страницама *Филолошкој прегледа*), а након ње је, исте године, уследио приказ књиге *Геороетика* Елжбјете Рибицке („Савремени поглед на везе места, простора и књижевности”, у *Зборнику*

Матице срѣке за славистику), те рад који је најавио његову нову књигу, текст „Слика Кине у Тајној информацији о снази и стању кинеској царства Саве Владиславића”, у другом броју *Досијејевој врѣи* (2014). Новом књигом на енглеском језику створили су се и додатни услови да овај вредни стваралац кроз преводе буде представљен и широј српској читалачкој заједници, а не само академској. У жељи да превођење Евертовског на српски отпочне баш са његовом новом имаголошком студијом првог реда, у овом тексту пуни фокус усмерићемо пре свега на оно што је за нашу културу важно, а на шта је овај аутор указао у свом обимном и прилежном раду.

У својој књизи, кроз упоредну перспективу и темељну књижевну и културну анализу, Томаш Евертовски испитује каква су, од 1720. до 1949, пољска и српска писана сведочанства о Кини, наводећи мноштво примера који одлично илуструју социјални, политички и интелектуални контекст који је одредио различите представе о најмногљуднијој земљи света. Временски оквир који је одабрао аутору је омогућио да кроз визуру словенских посетилаца прати готово целокупну историју кинеског Средњег краљевства, периода у којем је, од 17. до почетка 20. века, великом државом владала манџурска династија. За крајњи рок истраживања одабрана је 1949. година, у којој се из Пољске, као и из Србије, у Кину већ путовало у потпуно измењеним условима: након победе комунизма у Кини, те успостављања социјалистичких режима на истоку Европе и на Балкану, „пољски и српски (југословенски) другови већ су посећивали партнере, па и у удаљеном комунистичком режиму, а не више далеку древну земљу за коју су веровали да је антитеза њихове властите цивилизације” (превео С. О, стр. 11). Одабравши да прикаже слике кинеске земље, културе и народа из угла пољских и српских путописа, аутор је свесно одабрао као представљаче оне који се не уклапају у стандардне имаголошке категорије, него имају, понекад, и улогу двоструких странаца, страних како за народ међу који су дошли, тако и за европске колонијалне велесиле са којима би их придошлице могле, по простој расној асоцијацији, повезати. И Пољска и Србија, као земље које су биле жртве империјализма, са мученичким ореолом стеченим кроз историју и светске ратове, те са народним судбинама које су понекад изузетно сличне, отпремиле су у свет појединце са посебном димензијом сагледавања стварности, у којој Европа јесте дом, али може да буде истовремено и политички своја, као и културолошки туђа, у зависности од контекста у којем се субјекат пронађе. Такви „непотпуни Европљани” бележили су своје импресије, које и данас, како је Томаш Евертовски показао на обиљу примера, с правом побуђују пажњу читалаца.

Аутор је рад јасно поделио на посебне тематске целине. Објаснивши у „Уводу” основне поставке, Евертовски не скрива ни изворе своје методологије, јасно истичући да је основну инспирацију за свој рад про-

нашао у постколонијалном читању путописа, али још више у концепту који је у својој књизи *Српска њујоркиска култура 1914–1940* из 2011. године сачинио наш компаратиста Владимир Гвозден: „Може се рећи да постколонијална теорија пружа бројне вредне идеје и предлаже интересантан начин интерпретације путописа, док Гвозденов приступ надахњује тематска поља ове књиге” (13).

У првој истраживачкој целини ове књиге, насловљеној „Идентитети”, Евертовски је објаснио *улоге њујоркиња* кроз историјски контекст њихових путовања. Представљајући доживљај Кине мноштва пољских и српских путница и путника у различитим епохама, кроз приказе ко је, где, када, како и зашто путовао, створио је чврсту основу за даље истраживање. Друга тематска целина детаљно појашњава имаголошке слике места у Кини која су путописци посећивали, наводећи редом подручја, регионе и градове, те одређујући свакоме јединствен значај и посебан допринос у креирању стечених утисака. Трећи део рада, користећи материјал прибављен у претходним поглављима, мења перспективу са одређене ка уопштеној, концентришући се на најчешће и најзначајније призоре и утиске, као што су нпр. изглед и одећа, насеља, улице, куће, рикше, храмови и уметност, позориште и музика, језик и писмо, пољопривреда, гробнице и погребни обичаји, храна и кулинарске навике, прљавштина и мириси. Након тога излажу се општи погледи на Кину које су путници стекли, кроз додир цивилизација, сусрете историје, традиције и модерног, те кроз националне карактере, који Кину дочаравају као земљу превирања, али и земљу другости. Разумевши све стечене утиске, склапамо напослетку мозаик добијен из пољских и српских путописа, у којем уочавамо како најчешће стереотипе, тако и реторичке конвенције.

Корпус грађе који је у овом истраживању подробно обрађен обухвата текстове више од осамдесет ауторки и аутора који су путовали у Кину или у њој боравили од 18. до средине 20. века, укључујући и изворе који нису до сада објављивани. Међу њима, пажња писца посвећена је радовима седамнаест српских ауторки и аутора путописа.

Свест да је сведочанство важније од језика којим је написано омогућава да у овом делу буду приказани и записи на руском чувеног Саве Владисавића Рагузинског (1668–1738), дипломате, генерала и трговца, чијим подвизима свако помињање Кине у контексту српског народа мора да започне, али и путописи аустроугарског војника и потоњег српског добровољца Хрвоја Гргурића (1893–1981), особе богате и занимљиве личне историје и географије, које би поједини данас могли класификовати и под хрватску књижевност.

Србе у своме делу Евертовски групише и по начину на који су у Кину пристизали, па тако имамо и „Избеглице из револуционарне Русије”, групу војника Прве српске добровољачке дивизије, која је оформљена

у Одеси 1916, а коју су сачињавали, поред официра српске војске који су дотле доспели после повлачења из отаџбине 1915, и Срби и остали јужнословенски – отуд и поменути Гргурић – бивши руски заробљеници из редова аустроугарске војске. Ова дивизија борила се на Источном фронту, али након пропасти руског царства савезници су је транспортовали, на разне начине, ка Солуну. О путошћу преко Сибира до Источне Азије сведочили су својим записима лекар и војник Влада Станојевић (1886–1978), те војници Славко Диклић (1883–1951), Александар Ђурић (1891–1975) и Аритон Михајловић (1893–1971), који је побегао из бугарског заробљеништва и пребегао у Русију, да би се затим осталим саборцима прикључио у путу. У складу са њиховим је и сведочанство Јована Миланковића (1869–1936), каријерног дипломате и изданка чувене српске династије учених, Миланковића из Даља у Славонији. Као српски конзул у Одеси, Миланковић је, након колапса царске Русије, две године на територији Источне Азије помагао српским избеглицама, заробљеницима и добровољцима. Путовао је из централне Русије до Владивостока, где му је усред тог доба рођен и син, па поново тамо и назад, прошаваши и кроз североисточну Кину и провевши три месеца у граду Харбину. Као изасланик српске владе, путовао је у много бољим условима од српских војника и избеглица, али је имао импресије сличне њиховима. Своју одисеју описао је у књизи *Успомене из Сибира 1918–1919. и њуј океаном у домовину 1920*, која је доживела и реиздање 2017. године. Попут Миланковићевог, занимљиво је и сведочење Милутина Велимировића (1893–1973), лекара и писца, такође српског војника, рањеног у Добруци, који је у руско-кинеској трговачкој мисији провео годину дана, пошто није успео да се укрца на брод за повратак на фронт. Пошто су му у Кини били најближи чланови породице, путовао је по Кини, Монголији и Јапану, објавивши по повратку у Србију мноштво путописних књига и романа, заснованих махом на далекоисточним искуствима. Он је у Кини обишао и мање популарна места, упознао и мноштво Кинеза, те, будући изузетно наклоњен својим домаћинима, исказао велико дивљење према њиховој уметности и култури.

Међу Србима који су у Кину стигли као војници, и пре војника Прве добровољачке дивизије, проналазимо и Озрена Суботића (1873–1951), који је као војник руске армије учествовао у рату у Манџурији 1904/1905. Овај изданак славне српске породице студирао је на Институту за источне језике у Владивостоку, где је стекао и извесно знање кинеског језика, а у Кини је остао до 1911, да би по повратку у отаџбину објавио књигу *Из жуџиој царсџива* (Матица српска, 1921), завештавши Рукописном одељењу Матице српске и рукопис дела *Породични животи у Кини*, као и нацрт уџбеника за кинески језик.

У описима доживљаја из Кине људи који су ту земљу посећивали у својству туриста издваја се и сведочанство једне даме, Јелене Дими-

тријевић (1862–1945), познате списатељице, путнице и феминисткиње, која је на свом туристичком путу око света паробродом 1926/1927. посетила и ову земљу. Она је обишла Пенанг, Југоисточну Азију, Хонг Конг и Шангај, одакле је наставила ка Јапану и Северној Америци. Док у својим штампаним делима кинеско искуство није помињала, у рукописној оставштини ове ауторке, међу њеним путничким белешкама, пронађени су и понеки записи о Средњем Краљевству. И светски путник Милорад Рајчевић (1890–1964) писао је о Кини, коју је обишао на своме путу по Азији 1910/1911. Своја авантуристичка прикљученија, која се драстично разликују од путописа са културолошким основама, публиковао је 1930. у књизи *На Далеком Истоку*.

Од српских помораца, у *Успоменама из поморској живоји*, објављеним 1933, капетан Владо Ивелић (1855–1940) из Рисна описао је временске прилике око Кине (тајфуне, монсуне) и понеке своје кинеске сапутнике, а успомене са Трансибирске и кинеске железнице из 1903. забележио је у кратком путопису Стеван Станишић.

Случај који се може издвојити од других је кинеско искуство Павела Петровића (1818–1887), деветнаестовековног српског сликара, који је четрдесет година провео путујући и сликајући по свету, проживевши живот као у роману Жила Верна. У време свог боравка у Кини, у Хонг Конгу 1850, написао је кратак путопис, у којем истиче да жели да ову далеку земљу представи Србима, јер није много његових сународника било у прилици да је посети.

Породица Велимировић, чијег представника Милутина смо већ поменули као лекара и писца међу српским војницима, даје српским путописима о Кини посебну ноту и уникатан приступ, превасходно кроз дело Јелене Љаље Велимировић (1912–1943). Као ћерка Борисава Велимировића (1880–1940), бактериолога који је, након студија ветерине у Русији, деветнаест година радио, између осталог, и као директор Бактериолошког института у Харбину, где је живео у вили са послугом, стекавши велики углед и поштовање у друштву, Љаља је рођена у Благовешченску на реци Амур, а младост је провела у Источној Азији. Године 1930. њена породица је решила да се врати у Србију, а Јелена је описала свој долазак бродом у Европу, оставивши поетска сећања на простор који јој је у каснијем животу интимно веома недостајао. Називајући себе и „младом белом Азијаткињом”, Димитријевићева даје слику Кине која није потпуно друго, него место одрастања и живота, дом у којем је имала кинеску дадиљу, уз коју је проговорила и кинески језик, али где је ипак одрасла у српској породици и задржала својеврсну европеизовану дистанцу према дугогодишњим суграђанима.

Најзанимљивији српски записи о Кини свакако су они у делу Милана Јовановића Морског (1834–1896), славног академика, који је у својим бројним прикљученијима радио и као лекар на паробродима аустријског

Лојда, од 1878. до 1882, посетивши више пута Азију и оставивши најбоља сведочанства у другој књизи својих путописа *Тамо амо ђо Истоку* из 1895. године. Као ерудита и врстан писац, у бројним путописима приказао је детаље својих путовања и договодштину из либералне и хуманистичке перспективе. Описујући своја путовања по Кини, он хвали Азију, искрено признавајући да се његова перспектива са овим животним искуством потпуно променила: „Дошао сам у Кину са знатижељом Европљанина да упознам овај чудни свет и можда му се подсмехнем, али моја знатижеља у кратком периоду претворила се у дивљење, те сам отишао одатле са осећањем поштовања за ову древну нацију”. Схвативши праве релације међу културама, Јовановић је чак признао да ге је у Сингапуру, као Европљанина, било срамота због понашања пијаних британских морнара. Трговину опијумом и опијумске ратове видео је као чист пример европске похлепе, маскиране у такозване цивилизаторске мисије. Успоставивши лични систем вредности, Јовановић је увек настојао да истакне предности Кине над Европом, истичући многе производе и технолошка достигнућа која смо кроз време преузели са Далеког Истока. За Европљане и Кинезе користио је чак поређења са античким Грцима и Римљанима, дивећи се кинеским постигнућима и идеализујући их, поентирајући тада евидентном истином да „за све ове радости које су дали нашем животу, ми им дајемо само две стари – опијум и оружје.” Своје искрено одушевљење Кином и њеним становништвом Јовановић најбоље формулише у пасусу у којем сажима своје искуство:

У свом раду, Кинез не пита колико времена ће бити потребно: он ради, а шта не заврши данас, наставља сутра, и тако годинама, а ако умре радећи, неко други преузима посао. Овај континуитет може се видети у било којој врсти посла, па ови радови имају широке темеље. Књига за књигом као и канал за каналом, и у том континуитету постоји план, који спроводе целе генерације. Велики Кинески зид и кинеска литература истих су пропорција (Јовановић 1895, 179).

Не истичући специфичне разлике у доживљају Кине у пољским и српским путописима, Томаш Евертовски фокусирао се на оно што је условило да појединачне слике у главама путописаца буду баш такве какве су и биле. Не желећи да прикаже својеврсну силом уједињену слику Кине, аутор је успео да представи различите стратегије за описивање стране културе, од одбијања до припитомљавања и фасцинације. Откривши да је лепота Кине неизоставно у оку онога ко је посматра, Евертовски предлаже, као закључак свога рада, метафору Кине као разнобојног мозаика, у којем можемо јасно да пратимо како се и на који начин стварају јединства у разноликости.

Приказавши пре свега делове ове књиге који се тичу примарно српске културе и путописа, изоставили смо њен већи део, са многобројним пољским примерима, у нади да ће српски издавачи имати разумевања

за ово дело, и у што скоријем року га у преводу представити нашој јавности, јер то по свему заслужује. Уз зборнике путописа и чланака *Каиџа од жага* (1998) и *Поднебеско царство* (2006), које је приредио наш славни синолог Радосав Пушић, књига Томаша Евртовског *Слике Кине у њољским и српским њујојисима (1720–1949)* најбољи је начин да се детаљно упознамо с тим како смо кроз време доживљавали ову далеку земљу наших блиских пријатеља.

Др Срђан В. ОРСИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
srdjanorsic@gmail.com